

- Роль ВНЗ у розвитку українознавства: Програма Міжнар. конф. (м. Київ, 15–17 жовтня 1992 р.) / Ін-т українознавства КНУ ім. Т. Шевченка. – К., 1992. – 16 с.
- Українознавство: Наук.-попул., сусп.-пол., культ.-мист. журнал. – К.: НДІУ МОН України, 2001. – Ч.1. – 186 с.; Збірник наук. праць НДІУ. – К., 2003. – Т. I: Українознавство: теорія, методологія, практика. – 435 с.; Українознавство: Науковий бібліографічний довідник: У 2-х тт., 4-х ч. / Укл.: П. Кононенко, Л. Токар. – К., 2002. – Т. I. – Ч.1: Загальна українознавча бібліографія. – 424 с.; К., 2006. – Т. I. – Ч.2. – 250 с.; Ярошинський О. Українознавство в системі освіти і науки: бібліографія (1990–2011 рр.). – К.: ННДІУВІ, 2011. – 176 с.; Історія українознавства: Навч. пос. [для студ. ВНЗ] / П. Кононенко, Л. Токар (кер. проекту), Я. Калакура та ін. – К.: Академвидав, 2011. – 512 с.
  - Науковий інструментарій українознавця [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nrius.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1694&Itemid=296.
  - Чирков О., Токар Л., Бойко С. Науковий інструментарій українознавства: сучасні проблеми та перспективи розвитку // Українознавство. – 2012. – №3 (44). – С. 72–77. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ualogos.kiev.ua/text.html?id=2699>.
  - Чирков О. «Науковий інструментарій українознавця» – важливий доробок ННДІУВІ в галузі теорії українознавства // Українознавство. – 2012. – №2(43). – С. 261–262. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ualogos.kiev.ua/text.html?id=2680>.
  - Грушевський М. Розвиток українських досліджень у XIX столітті і вияви у них основних питань українознавства // М. Грушевський. Твори: у 50-ти т. – Т.8: Історичні студії та розвідки (1906-1916). – Львів: Світ, 2007. – С. 229-265.

С. Г. Іваницька, Ф. Г. Турченко

[Рец.]: Яшин В. О. Традиціоналізм і модернізація. Єврейське населення Катеринославщини й Херсонщини в соціально-культурних та економічних процесах другої половини XIX століття: монографія / Вадим Олександрович Яшин; за заг. ред. проф. С. І. Світленка; КНУ ДВНЗ "КНУ". – Кривий Ріг: Вид. Р.А. Козлов, 2013. – 280 с.

Рецензована монографія є комплексним дослідженням соціально-культурного та економічного розвитку єврейського населення Катеринославської та Херсонської губерній другої половини XIX ст. Обрана автором тема дослідження є актуальною, адже ґрунтовних досліджень з цього напрямку, особливо – фундаментального, монографічного характеру, у вітчизняній історіографії практично немає.

Структура монографії відповідає меті дослідження. Робота складається з чотирьох розділів: *Розділ перший* Історіографія, джерела і теоретико-методологічні підходи; *Розділ другий* Єврейські громади краю в процесах інституційного розвитку, стосунках із владою та іншими етносами; *Розділ третій* Єврейське населення краю в контексті формування місцевого та загальноукраїнського ринку; *Розділ четвертий* Єврейство в освітньо-модернізаційних процесах. Всі розділи і підрозділи фактологічно та історіографічно насичені, завдяки чому одразу створюється враження переконливого і аргументованого дослідження. Актуальність теми монографії полягає у постановці та дослідженні важливої проблеми, яка не була всебічно й об'єктивно висвітлена в українській історичній науці.

Автор провів кропіткий глибокий історіографічний аналіз. Історіографічний пласт літератури склали більше як 300 праць XIX–XXI століття, українських, російських, американських, німецьких, французьких, канадських та ізраїльських істориків. В той же час аналізуються переважно праці, присвячені історії єврейства в Російській імперії та українського єврейства взагалі. Автор пояснює це тим, що як самостійний науковий напрям історія єврейства Катеринославщини та Херсонщини виник лише в останні десятиліття XX ст.

В. Яшин надзвичайно ретельно підійшов до написання висновків до підрозділів, розділів і роботи взагалі. Розділи два та чотири починаються з преамбул, які, на нашу думку, є доречними. Висновки до кожного з підрозділів є обширними, глибокими і не дублюють загальні висновки до монографії.

Наукова значимість рецензованої монографії також полягає й в тому, що її автор залучив у сферу дослідження широке коло різноманітних джерел. Більше половини позицій у бібліографічному списку представлено джерелами таких груп: законодавчі акти стосовно єврейства; актові матеріали приватноправного характеру: договори купівлі-продажу, оренди нерухомості та публічно-правові документи; діловодні документи, як-то губернаторські звіти і додатки до них, документи земств і земських управ, службові звіти, службове листування, послужні списки, нагородні документи та документи окремих єврейських товариств; слідчі матеріали та матеріали позасудового діловодства, зокрема, оперативні матеріали Херсонського та Катеринославського губернських жандармських управлінь, оперативні матеріали поліції тощо; статистичні матеріали; матеріали періодики; документи особового походження; мемуаристика; графічні джерела та ін.

У роботі використані неопубліковані документи з п'яти обласних архівів України та Російського Державного історичного архіву в місті Санкт-Петербург. У той же час, на жаль, автор не використав під час роботи над монографією матеріали Центрального державного історичного архіву України в Києві. Проте, в цілому джерельна база монографії Яшина Вадима Олександровича виявилася цілком достатньою для розкриття означеної проблеми й забезпечила обґрунтованість і достовірність висновків.

У другому розділі роботи автор досліджує розвиток єврейських громад в контексті особливостей їх формування, інституційного розвитку, ставлення влади та міжетнічних стосунків. Вдало характеризуються зміни, що відбувалися в єврейських громадах під впливом модернізаційних процесів, зокрема створення реформістських синагог, молитовних будинків, русифікація традиційної єврейської освіти, орієнтація єврейства на християнську модель поведінки тощо. Автор зауважує, що в 1890-ті роки відбулося посилення позиції сіоністів серед єврейства регіону. В той же час ця думка не знаходить належного розвитку та фактологічного наповнення в роботі. На нашу думку, ці питання мають великий резерв для розширення і деталізації. Зокрема, поза увагою дослідника залишилася діяльність створеного в Одесі у жовтні 1890 р. товариства "вспомоществования" євреям-землеробцям та ремісникам в Сирії та Палестині, що розгорнуло досить активну діяльність (Щукин В. В. Зарождение сионистского движения в Николаеве (конец XIX – начало XX в.) // Південний архів. Історичні науки: Збірник наукових праць. – Херсон: Вид-во ХДУ, 2008. – С. 89). У другій половині XIX ст. у Херсонській губернії діяли палестинофільські гуртки "Ховевей Ціон" ("Любителі Сіону"). Наприкінці 1880-х рр. центром цього руху стала Одеса. Головою виконкому Ховевей Ціон був Пінскер. Аналогічні організації діяли у Австро-Угорщині, Румунії, Англії, Франції, Америці. (Найман О. Формування ідейно-політичних засад єврейських партій та угруповань України на початку XX століття / О. Найман // Відродження. Часопис з питань культури та освіти національних меншин України. – 1998. – № 6. – С. 38). Нарешті – після створення Всесвітньої сіоністської організації (ВСО) у 1897 р. розпочалося поширення її діяльності і на південноукраїнський регіон.

Інформативно насиченим й ретельно прописаним є третій розділ монографії, присвячений аналізу структури господарських занять єврейства. Автор справедливо зазначає, що російські підприємці мали кращі умови для розвитку підприємництва в Катеринославській і Херсонській губерніях. Використовуючи широкий статистичний матеріал, автор доводить, що українці та євреї поступалися у конкуренції росіянам. Автор пов'язує ці процеси з реформами та наводить факти обмежень, спрямованих проти єврейства. Це й обмеження у відкритті деревообробних заводів, заборона оренди земельних ділянок по Дніпру, обмеження євреям селитися у сільській місцевості, обмеження в праві землеволодіння та інші. Можливо, доречно було б більше уваги приділити аналізу економічної політики царської влади, спрямованої на підтримку російської буржуазії та капіталу, яка і призводила до обмежувальних акцій щодо неросійського капіталу. В цьому контексті доречно було б визначити вплив Митного тарифу 1822 р. на виробничу діяльність єврейства означених губерній.

Важливим для розуміння модернізаційних змін у зазначений хронологічний період є четвертий розділ монографії, у якому аналізуються зміни в розвитку єврейської традиційної освіти, світської, професійної, вищої освіти серед єврейства. Автор зупинився на аналізові внеску в розвиток освіти представників єврейської інтелігенції, особливостях здобуття євреями початкової конфесійної, середньої та вищої освіти.

Додатки суттєво збагачують роботу, є інформаційно насиченими, цікавими. Вони містять велику кількість узагальненого статистичного матеріалу, що до того був розпорошений по великій кількості розрізаних джерел. Безперечно, це вагома частка авторського дослідження.

Утім, висловлені зауваження й побажання не впливають на загалом позитивну оцінку рецензованої праці, яка є самостійним і завершеним науковим дослідженням, виконаним на високому науково-теоретичному рівні. Рецензована монографія Яшина Вадима Олександровича «Традиціоналізм і модернізація. Єврейське населення Катеринославщини й Херсонщини в соціально-культурних та економічних процесах другої половини XIX століття» заслуговує на високу оцінку, що дозволяє рекомендувати її до вивчення і використання як історикам-професіоналам, краєзнавцям так і широкій читацькій аудиторії.

Г. Ф. Турченко